

ХРОНІКА

Дмитро Гордієнко (Київ)

I Міжнародна наукова конференція «Україна в світі: Польща і її сусіди в європейському житті України доби середньовіччя»

Захід відбувся 3 грудня 2021 р. в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України. Це перша така конференція з циклу «Україна у світі», що була присвячена місцю Польщі та її сусідів в європейському житті України доби середньовіччя. Цим кроком установа прагне започаткувати традицію проведення наукових зустрічей, де на підставі сучасних вимог історичного аналізу, зокрема залучення різноманітних джерелознавчих методів, готувалися б дослідження з недостатньо вивчених питань ролі України у світовому розвитку.

У конференції взяли участь фахівці з України та з-за кордону. Науковий форум вітальним словом відкрив директор інституту д-р іст. наук *Георгій Папакін*, який звернув особливу увагу на нагальність порушеної тематики та перспективність підходу в дослідженні місця України у світі, а також відзначив важливість почину відділу зарубіжних джерел з історії України завершувати планову тему проведенням тематичної конференції.

У рамках заходу відбулися презентації опублікованих 2021 р. монографії д-ра іст. наук Олександра Головка «Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.)» та факсимільного видання «Молитовник Гертруди (Псалтир Ерберта) X–XI ст.» за редакцією д-ра іст. наук В'ячеслава Корнієнка. Перша книга висвітлює минуле двох найбільших слов'янських держав, їх взаємовідносини, роль у житті середньовічної Європи впродовж тривалого часу. Автор залучив весь відомий на сьогодні комплекс різноманітних джерел, результати тривалих досліджень – як власних, так й інших фахівців. Натомість «Молитовник Гертруди» – це унікальна пам'ятка світової культури, дослідження якої дає вкрай важливу інформацію для вивчення політичної, духовно-релігійної історії середньовічної України та її сусідів. Презентовано було перше в нашій державі повне факсимільне видання оригіналу, що зберігається в Національному археологічному музеї Чивідале в Італії (ms CXXXVI). У дослідницькій частині розглянуто питання вивчення мініатюр кодексу, здійсненого українськими вченими на тлі загальних тенденцій студіювання манускрипту, а також складено бібліографію (В.Корнієнко, П.Яницька), проведено кодикологічний опис джерела (М.Льків-Свидницький), уперше виконано переклад молитов Гертруди українською мовою з латинського оригіналу (Д.Гордієнко) та подано біографічну розвідку про його власників (О.Ясинецька). Книга побачила світ у рамках проекту «Повертаємо в Україну культурну спадщину» завдяки гранту Українського культурного фонду та підтримці меценатів. Примірники видання безкоштовно будуть передані до бібліотек провідних наукових, навчальних і музейних закладів України.

Д-р іст. наук *Олександр Маврін* детально проаналізував польсько-українську тематику в діяльності Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України від археографічної наради 1988 р. й до сьогодення. Особливу увагу доповідач зосередив на археографічній складовій, окресливши як коло опублікованих установою джерел із теми, так і перспективи пошуку та публікації джерел з українсько-польських відносин, зокрема доби

середньовіччя. Важливим здобутком вітчизняної археографії за роки існування інституту стало вироблення власних методологічних підходів у передачі й публікації польських текстів, що відкриває принципово нові можливості для розвитку археографії в Україні.

Польську історіографію крізь призму інтелектуальних біографій дослідників взаємин Русі та Польщі доби середньовіччя детально розкрив у своїй доповіді д-р іст. наук *Олександр Головка*. Він окреслив коло провідних польських фахівців XIX–XXI ст., проаналізував базові праці й визначив їх інформаційний потенціал для розвитку сучасної історіографії. Зокрема дослідник показав наукові лабораторії таких істориків, як А.Бельовський, С.Смолька, Б.Влодарський, Г.Лябуда, С.Кучинський, Г.Ловмянський, Д.Домбровський, К.Беніскевич та ін.

Низка доповідей стосувалася подій 1018 р., а саме оцінки обставин походу польського князя Болеслава I Хороброго у Східну Європу. Так, д-р іст. наук *Олег Ульянов*, зосередив увагу на значенні захоплення ним Києва в контексті політичної історії Русі. Залучаючи грецькі та німецькі латиномовні джерела, дослідник дійшов висновку, що, окрім відновлення на київському престолі зятя – Святополка I, Болеслав забрав із міста інсигнії спочилого 1015 р. князя Володимира Великого. На думку доповідача, він діяв у згоді з візантійським імператором Василем II і цим учинком позбавив київських володарів цесарського титулу. Отже взяття Києва Болеславом 1018 р. стало справжньою катастрофою для політичної історії Русі.

Д-р іст. наук *Павло Гайденко* зосередився на розгляді питання про позицію різних політичних сил у подіях 1018 р. Вітчизняні наративні джерела фокусуються на образі Болеслава I Хороброго та ворогуючих братів Володимировичів, оминаючи киян. Однак, проаналізувавши «Повість временних літ» і латиномовні матеріали, П.Гайденко наголошує, що це був перший випадок, коли добре укріплені Київ відкрив ворота іноземному володареві й кияни у цих та подальших подіях проявляли активну позицію.

Українсько-польським династичним відносинам XI ст. присвячено доповідь д-ра іст. наук *В'ячеслава Корнієнка*. Дослідник запропонував джерелознавчий аналіз двох джерел – епіграфічного (графіті Софії Київської «Олисави – матері Святополка»), а також «Молитовника Гертруди», і дійшов висновку, що Олисава та Гертруда є різними особами, котрі не можуть бути ототоженні. Він поставив під сумнів кожну ланку доказової бази В.Яніна, який запропонував ототожнювати Гертруду й Олисаву з графіті. Доповідач зауважив, що послідовне зазначення в молитовнику *єдиного* сина вказує на те, що Петро-Ярополк був таки єдиним сином Гертруди незалежно від його конфесійності. Тим більше, що додавання текстів молитов та низки мініатюр до Егбертового кодексу відбулося в Русі, і цей факт заперечує як перехід Ярополка в католицизм, так і повернення/навернення його та Гертруди до православ'я. Окрім того, дослідження сфрагістів не підтвердили наявності в Ярополка імені Гавриїл. Примітно, що відкривач «графіті Олисави» С.Висоцький також не підтримував ототожнення, запропоноване В.Яніним. Він уважав матір'ю Святополка II не Гертруду, а іншу жінку, яку звали Олисава.

Такого ж висновку у своєму дослідженні дійшов і канд. іст. наук *Дмитро Гордієнко*, який присвятив доповідь конфесійним чинникам династичних шлюбів. При укладанні матримоніальних українсько-польських союзів жодних конфесійних перепоп, принаймні для XI–XII ст., не існувало. Відповідно, за джерелами, не можна простежити й будь-якої зміни конфесії – як із католицизму на православ'я, так і навпаки. Таким чином, не було зміни «хрестильного імені». Зокрема дружина Ізяслава – донька Мешка залишалася Гертрудою й після свого одруження. Тому всі спроби назвати її Олисавою чи Оленою є суто історіографічними конструктами.

Участі волинського князя Данила Романовича та польських князів у боротьбі угорського короля Бели IV проти Чеського королівства в 1253 р. в рамках тривалого загальноєвропейського конфлікту за спадщину австрійських герцогів Бабенбергів було присвячено доповідь канд. іст. наук *Ігоря Ліхтєя*. Данило Романович узяв участь у цьому протистоянні, щоб допомогти синові Роману, який також претендував на австрійський престол. Однак князь Данило не зумів, чи не захотів виявити потрібних зусиль, що, зокрема, і зумовило поразку партії Романа Даниловича та його повернення з Австрії.

Перших років Речі Посполитої, її зовнішньополітичного життя стосувалася доповідь угорського дослідника д-ра *Шандора Фйольдварі*. Він розкрив біографію угорського дипломата на службі в короля Стефана Баторія Мартіна Берзевіцо, зокрема його участь у війнах

польського монарха проти московського царя Івана Грозного. Загалом за Стефана Баторія на польській службі, особливо дипломатичній, перебувало багато угорців, участь котрих у зовнішній і внутрішній політиці Речі Посполитої ще недостатньо висвітлено в історіографії. На особливу увагу заслуговує залучення істориком до свого дослідження значного кола угорських джерел, які мало або навіть зовсім невідомі в українській, польській, литовській історіографіях.

Із джерелознавчого погляду заслуговує на особливу увагу доповідь канд. іст. наук *Володимира Поліщука*, присвячена привілею великого князя литовського Свидригайла, наданого брацлавському зем'янинові К.Микилиньському. У 1868 р. його опублікував К.Козловський у виданні «Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год» і датував 1431-м роком. Дослідник детально розкрив використання акта в українській, російській та польській історіографіях, зазначивши, що лише М.Грушевський поставив під сумнів його автентичність, хоча й залучав до своїх праць. Проте на основі ґрунтовного аналізу формуляра, тексту, зокрема термінів документа, В.Поліщуку вдалося вперше в історіографії обґрунтовано поставити під сумнів автентичність привілею, віднісши його до фальсифікатів першої третини XVII ст.

Усних джерел – відображення сприйняття українсько-польських відносин в українській народній творчості та фольклористичній спадщині М.Драгоманова – стосувалася доповідь канд. іст. наук *Олега Песчаного*. Він виділив кілька цікавих спостережень М.Драгоманова щодо проявів українсько-польських стосунків. З одного боку, простолюду усвідомлював власну національну окремішність від поляків, соціальну нерівність, а з іншого – український фольклор демонстрував незначний інтерес українських селян до створення національної держави. Водночас у народних піснях знайшли своє місце жартівливі сюжети, а також теми жалісного характеру щодо поляків. На думку доповідача, спостереження М.Драгоманова щодо міжнаціональних відносин, відображених у фольклорі, можна застосувати в оцінці й ефективному веденні сучасних українсько-польських відносин.

Проведена конференція певним чином підсумувала наявні та продемонструвала новітні підходи в дослідженні українсько-польських відносин доби середньовіччя. Уведення нових і більш критичне, із залученням різноманітних методик прочитання вже відомих джерел розкривають перспективи дальшого вивчення зазначеної теми. Усі доповіді викликали жваве обговорення, інколи гострі дискусії, у ході яких також було виявлено низку проблемних питань та окреслено перспективи наступних студій. За матеріалами конференції заплановане видання наукового збірника.